

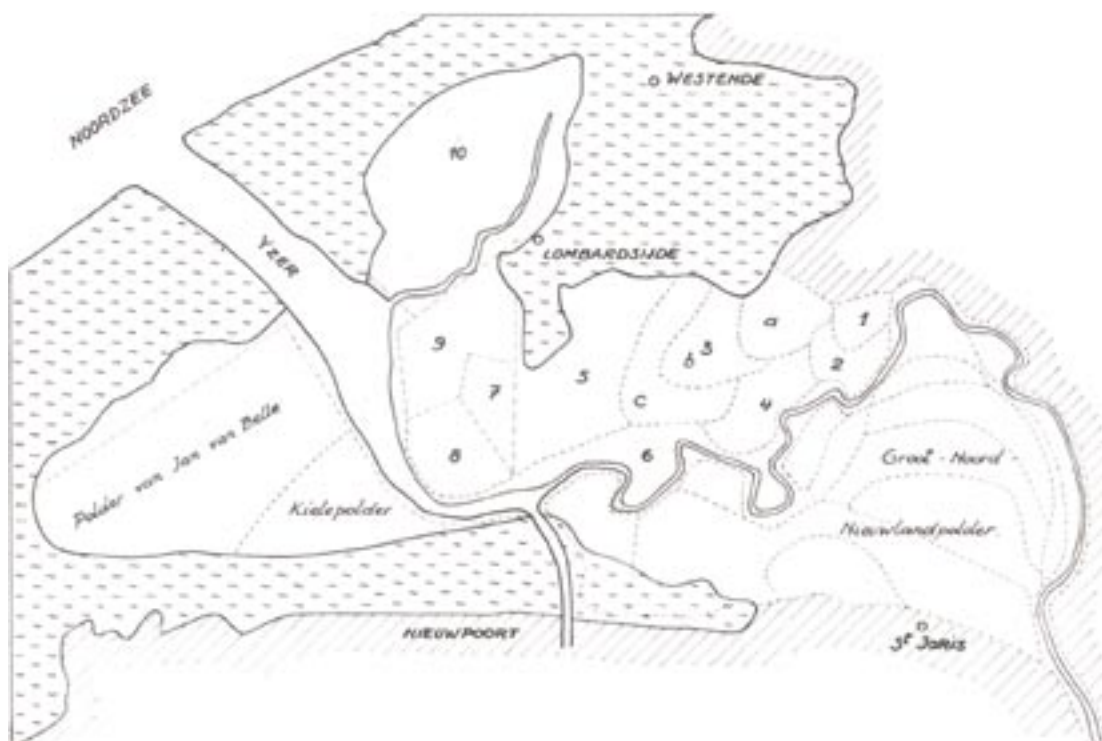

De IJzervallei ter hoogte van Elzendamme. [De Roo et al. 1995]

De polders in de IJzermonding. 1-2. Breemuylepolder; 3. Bamburghpolder; 4. Sint-Janspolder; 5. Grote Polder (Polder van Lombardië); 6. Maximiliaenpolder; 7. Merdaenspolder (Jordaenspolder); 8. Volkravenpolder; 9. Cayepolder; 10. Hemmepolder met de Kreek van Lombardsijde. [Verhulst 1964]

Het standpunt van Massart situeert zich op het grondgebied van de stad Nieuwpoort, op de rechteroever van de IJzer. De IJzer is de enige stroom die haar monding in België heeft. Ze is ongeveer achtenzeventig kilometer lang en heeft haar bronnen in Frans-Vlaanderen op een hoogte van vijfendertig meter boven de zeespiegel. Deze stroom, die mede het ontstaan gaf aan de Vlaamse Kustvlakte, bepaalt de fysisch-geografische structuur en de verschillende landschapstypes zoals duinen, slikken en schorren. De polders, die vaak een grote ecologische waarde hebben, ontstonden door indijking van slikken en schorren, voornamelijk onder impuls van de abdijen. De Vlaamse kustvlakte werd gevormd door opeenvolgende transgressies. De laatste waren de zogenaamde Duinkerke-transgressies waarvan de derde in de elfde eeuw zich beperkte tot de riviermondingen. De bevolking kon de gebieden die droog kwamen te liggen vrijwaren door het bouwen van zeedijken loodrecht op de kustlijn. Vanaf dat moment nam de mens het landschapsvormende werk voor het grootste gedeelte over. De riviermondingen, de laatste natuurlijke restanten, werden steeds meer gecontroleerd. De IJzermonding transformeerde van een baai (negende en tiende eeuw), over een uitgestrekt krekengebied, naar de huidige vastgelegde havengeul.

Economisch havenverval, utilitair landschapsgebruik, elitair kusttoerisme

Aan de IJzermonding ontkiemde vanaf de elfde eeuw een nederzetting die met de stichtingskeure uit 1163 stadsrechten kreeg onder de naam Novus Portus of nieuwe haven. Nieuwpoort werd gesticht als vervanger van het moeilijker te bereiken Diksmuide, dat als voornaamste IJzerhaven functioneerde. Naarmate de inpoldering vorderde, groeide het inwonersaantal. Het nieuwe stadje kende als belangrijkste haven van de Vlaamse Kust een snelle groei dankzij haar handelsactiviteiten. In 1280 werd begonnen met de bouw van twee vuurtorens: de Kleine en de Grote Vierboete. De dertiende en de veertiende eeuw betekenden een bloeiperiode voor Nieuwpoort met Lombardsijde als enige concurrent. De haven van deze vis-

IJzer

Reeds in de Romeinse tijd werd de IJzer, die vanaf de Frans-Belgische grens de vorm van een vlaktestroom aanneemt en vanaf Diksmuide is bedijkt, als waterweg gebruikt. Vanaf de dertiende eeuw werd de rivier tot scheepvaartroute uitgebouwd als onderdeel van de belangrijke waterverbinding tussen Ieper, de Noordzee en Brugge. Na de Tweede Wereldoorlog nam de handelsscheepvaart op de IJzer sterk af. Vandaag heeft de pleziervaart het water voor zich alleen. De IJzer heeft zich ontwikkeld als een grensoverschrijdende toeristisch-recreatieve as, vooral dankzij de naambekendheid uit de Eerste Wereldoorlog, toen de IJzervlakte onder water werd gezet om de Duitse opmars te stoppen.

Duinen, slikken en schorren

Onmiddellijk naast het strand treffen we een smalle duinstrook aan. Deze bezit een grote biodiversiteit en fungeert als natuurlijke zeewering. Hiernaast hebben de duinen ook een zeer grote recreatieve waarde. Precies dit laatste ligt aan de basis van de aftakeling, de versnippering en de biologische verarming van het duinlandschap. Ook de uitbreiding van het wegnnet en de bebouwing blijven belangrijke bedreigingen. Waterwinningen doen duinpannen uitdrogen, waardoor de zeer typische flora en fauna verdwijnen. Slikken en schorren zijn slibrijke gronden die beïnvloed worden door de getijdenwerking. De schorre, een vrij dicht begroeid vegetatietype, wordt alleen bij springvloed of bij storm overstroomd. De slikken liggen lager dan de gemiddelde hoogwaterlijn en worden dagelijks tweemaal overspoeld. Door de invloed van het zeewater kan vegetatie er amper gedijen. Slikken en schorren worden bedreigd door inkrimping, vervuiling, verlies van getijdenwerking, recreatiedruk en afgravingen ten behoeve van de industrie.

Polders

Achter de duinen strekken zich de polders uit. Ze vormen een strook die zich, ongeveer evenwijdig met de duinen, over een breedte van gemiddeld twaalf tot dertien kilometer uitspreidt. Het polderlandschap is vlak, kaal en laaggelegen en is een lappendeken van akkers en weilanden. De bodem bestaat voornamelijk uit ondoorlaatbare kleigrond.

sersgemeenschap had via de kreek ('yde') van Lombardsijde een uitweg naar de zee en de IJzer. Door de verzanding van de kreek kreeg Nieuwpoort echter de overhand en Lombardsijde werd een afhankelijke buitenwijk. De verzande kreek werd fasegewijs afgedamd in 1427-1430 en in 1445-1448, door het laten zinken van oude scheepsrompen; de gronden werden ingepolderd.

Nieuwpoort was steeds een belangrijk strategisch doelwit. De stad beschikte over een uniek verdedigingssysteem, de onderwaterzetting van de omgeving, wat bij een tiental belegeringen zijn nut bewees. Vanaf 1385 werd dit systeem aangevuld met wallen.

Vanaf de vijftiende eeuw ging Nieuwpoort vooral wegens politieke instabiliteit langzaam achteruit. De handelsvaart en de zeevisserij verzwakten. Nieuwpoort doorstond een groot aantal belegeringen, waarvan de belangrijkste de slag bij Nieuwpoort was, die zich afspeelde rondom het gefotografeerde gebied op de rechteroever van de IJzer. De Spaanse troepen werden er verslagen door de Hollanders, maar die lieten de stad toch uit handen gaan. Onder Spaans bewind werd in het estuariumgebied aan de overkant van de havengeul het 'hoornwerk', een bastion voor de verdediging van de haven, aangelegd, dat tussen 1816 en 1822, terug onder Hollands bestuur, zou worden voorzien van het Redant, een ravelijn of driehoekige voorversterking. De achttiende eeuw betekende een dieptepunt. De haven raakte vervallen en in 1794 verloor Nieuwpoort de controle over haar buitenwijken. Het grondgebied werd hierdoor herleid tot de oppervlakte binnen de vestingsmuren.

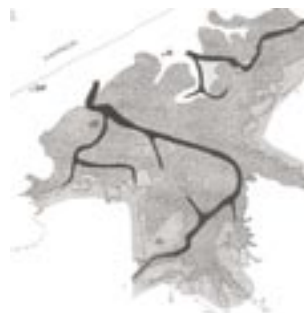
Tijdens het Hollands bewind (1815-1830) bloeide de handel opnieuw. De havengeul werd uitgediept en de sluizen en sassen werden geconcentreerd op het uiteinde van de haven in de Ganzenpoot. De versterkingen werden uitgebreid na de opname van Nieuwpoort in de Wellingtonlinie. Slechts enkele jaren later, na de onafhankelijkheid van België en de normalisatie van de betrekkingen met Frankrijk, werden de versterkingen alweer afgebroken. Het Redant bleef hierbij gespaard.

De eerste elitaire ontwikkelingen van het kusttoerisme tijdens de Belle Époque werden aangemoedigd door de politiek van Leopold II. Het kustgebied werd gezien als een zone voor residentiële uitbreiding. Om deze ontwikkeling te verzekeren werd in de eerste plaats aandacht geschonken aan de uitbouw van de wegeninfrastructuur. De aanleg van de Koninklijke Baan van Oostende zowel naar het oosten als naar het westen, werd gestart.

Er volgde een steile opmars van het toerisme. Villa's en hotels werden ingeplant op de duinenrij en bijhorende infrastructuur als wandeldijken, spoorwegen, kerken, golfterreinen en oesterkwekerijen volgden de snelle economische groei. De laatste twintig jaar van de negentiende eeuw werden gekenmerkt door een beginnende popularisering van het toerisme, onder meer als gevolg van de verspreiding van postkaarten en toeristische gidsen en de opkomst van goedkope treinabonnementen. Natuur en landschap speelden in de periode 1850-1904 geen rol van betekenis. In tegenstelling tot de monumenten, werd het landschap op geen enkele manier beschermd of in overweging

Vlaamse kustvlakte

Twaalfduizend jaar geleden eindigde de laatste ijstijd, waardoor wereldwijd het ijs begon te smelten, met een stijgende zeespiegel als gevolg. Hierdoor steeg ook het grondwaterpeil in de Vlaamse kustvlakte, wat de ontwikkeling van een veenmoeras veroorzaakte: het basisveen. Omstreeks zeventienduizend jaar geleden kwam de zee opnieuw flink aanzetten. Tijdens deze zogenaamde Flandriaanse transgressies evolueerde het basisveenmoeras tot een met getijdengeulen doorsneden waddegebied. Belangrijke geulen waren de Avekapellegeul en de Spermaliegeul. De eerstgenoemde liep ten zuidwesten van Lo over in de vallei van de IJzer, die haar monding had ten noorden van Veurne. Vierduizend jaar geleden was de toenmalige kustvlakte opnieuw een veenmoeras. Tweeduizend jaar later startten vervolgens de Duinkerke-transgressies. Tijdens de eerste van deze reeks werden delen van de duingordel, de oude duinen, weggeslagen en werden de veengebieden overspoeld met brak water. Tijdens de daaropvolgende Romeinse regressiefase ontstonden de middeloude duinen. Tijdens de tweede Duinkerke-transgressie spoelden deze middeloude duinen door een nieuwe invasie grotendeels weg en kreeg de IJzer zijn huidige benedenloop. De Spermaliegeul onthoofdde de Avekapellegeul, die door de IJzer werd verlaten en dichtslabde. Tijdens de Karolingische Regressie (achtste-elfde eeuw), die de jonge duinen deed ontstaan, werd de kustvlakte voor het eerst ontgonnen. Het Oudland werd ingepolderd. De derde en laatste transgressie, in de elfde eeuw, beperkte zich tot de mondingen. Door het opwerpen van de 'oude' zeedijken loodrecht op de kustlijn, slaagde de bevolking erin om de al droge gebieden te vrijwaren. Omstreeks 1100 bestond het mondingsgebied uit twee geulen, gescheiden door een zandplaat. De meest noordelijke geul daarvan is de kreek van Lombardsijde waarlangs de IJzer naar de zee stroomt. Oorspronkelijk mondden beide geulen via het Vloedgat doorheen de huidige Lenspolder, uit in zee. Op de plaats van de huidige IJzermonding lag een smalle ondiepe kreek, ongeschikt voor de scheepvaart. Door de verzanding van het Vloedgat, op het einde van de dertiende eeuw, verlegde de hoofdstroom zich hiernaartoe, waardoor deze uitgroeide tot havenmonding. In 1280 werd de huidige vaargeul gegraven. Het Vloedgat werd volledig afgedijkt, waardoor de Lenspolder ontstond. Tezelfdertijd zocht de IJzer meer zuidelijk haar weg en stroomde uiteindelijk via de aangelegde vaargeul. De kreek van Lombardsijde begon hierdoor sterk te verlanden, en werd uiteindelijk ingepolderd. Slechts enkele tientallen meters bleven met de havengeul in verbinding.

Het geulensysteem omstreeks 2500 v.c. Rechtsboven de Spermaliegeul en in het midden de Avekapellegeul. [De Roo et al. 1995]

Rechts: De vesting van Nieuwpoort, ontwerp van de verbouwing in 1816-1822. [De Roo et al. 1995]

Onder: Nieuwpoort-Stad en de Ganze-
poot. [De Roo et al. 1995]

[Massart 14]

Links: Situering van de opname van Massart. [MGI 1913]

Rechts: Beeld van de kustlijn van Nieuwpoort-Bad rond de
eeuwwisseling. [Callenaere et al. 2002]

genomen bij het plannen van de ruimte; het had een louter utilitaire functie. Alle gronden werden voor landbouw gebruikt, zowel de rijke polders, als de arme duingronden en de schorrenweiden. De schorren van de IJzermonding werden daarbij intensief begraasd.

Een begin van stedelijke en toeristische ontwikkeling

De foto van Massart werd genomen op 27 juli 1904 vanop het Piete Sas, dat de kreek van Lombardsijde afsluit. Op het eerste gezicht is het landschap nagenoeg volledig natuurlijk: open en op de voorgrond gedomineerd door schorren en slikken. Hoewel ze minimaal lijkt, was de menselijke invloed toch duidelijk aanwezig onder de vorm van kortbegrasde schorren en gebouwen op de achtergrond.

Op 21 juli 1864 werd Nieuwpoort-Bad officieel gesticht, als vierde badplaats langs de Belgische kust. Het lag op dat ogenblik op het grondgebied van de gemeente Oostduinkerke. In de eerste fase stond de ontwikkeling van het gebied onder leiding van baron Benjamin Crombez, de eigenaar van alle gronden tussen Nieuwpoort-Stad en de zee. [Diriken 1988] Baron Crombez wou een 'aristocratische' badplaats met luxueuze hotels en villa's creëren. Belangrijk voor de toeristische ontsluiting was de aanleg van de drie kilometer lange verbindingsweg tussen de stad Nieuwpoort en de zee in 1865. De verlenging van de spoorlijn Diksmuide-Nieuwpoort, nodig voor verdere expansie, werd ingehuldigd op 15 augustus 1869.

Omstreeks dezelfde tijd werden de versterkingen rondom Nieuwpoort-Stad afgebroken waardoor de stad uit haar middeleeuwse begrenzing kon breken en ook hier recreatieve en economische ontwikkeling mogelijk werd. De tramlijn Oostende-Nieuwpoort, in gebruik genomen in 1886, en de eerste Belgische buurtspoorlijn waren een belangrijk ruimtelijk gegeven binnen deze ontwikkeling. De tramlijn werd in 1902 doorgetrokken tot Nieuwpoort-Bad door een derde rail toe te voegen aan de bestaande spoorlijn, zodat die zowel voor de trein als voor stoomtrams kon worden gebruikt.

Het oudste gedeelte (1867) van Nieuwpoort-Bad werd uitgetekend volgens een dambordpatroon. Voor de te koop gestelde percelen, die alleen door vooraanstaande families uit de adel en de zakenwereld konden verworven worden, werd de bestemming steeds vastgelegd in het verkoopcontract. Hierbij werd aan de zeedijk elke vorm van 'commercie' of 'ordinaire' drankgelegenheid geweerd om de aristocratische status en rust te vrijwaren.

Deze plannen stuitten echter op heel wat kritiek, wat de populariteit van het project negatief beïnvloedde. Nieuwpoort kende een erg trage ontwikkeling, waardoor in 1904 Nieuwpoort-aan-Zee slechts drieëntachtig villa's, zeven hotels, zeven winkels en een casino telde. Nieuwpoort-stad ontwikkelde zich vooral onder invloed van de haven die vanaf 1850 werd gemoderniseerd en uitgebreid. In 1865 werden de huidige staketsels gebouwd en in 1881 kwam er een nieuwe vuurtoren ter vervanging van de Grote Vierboete.

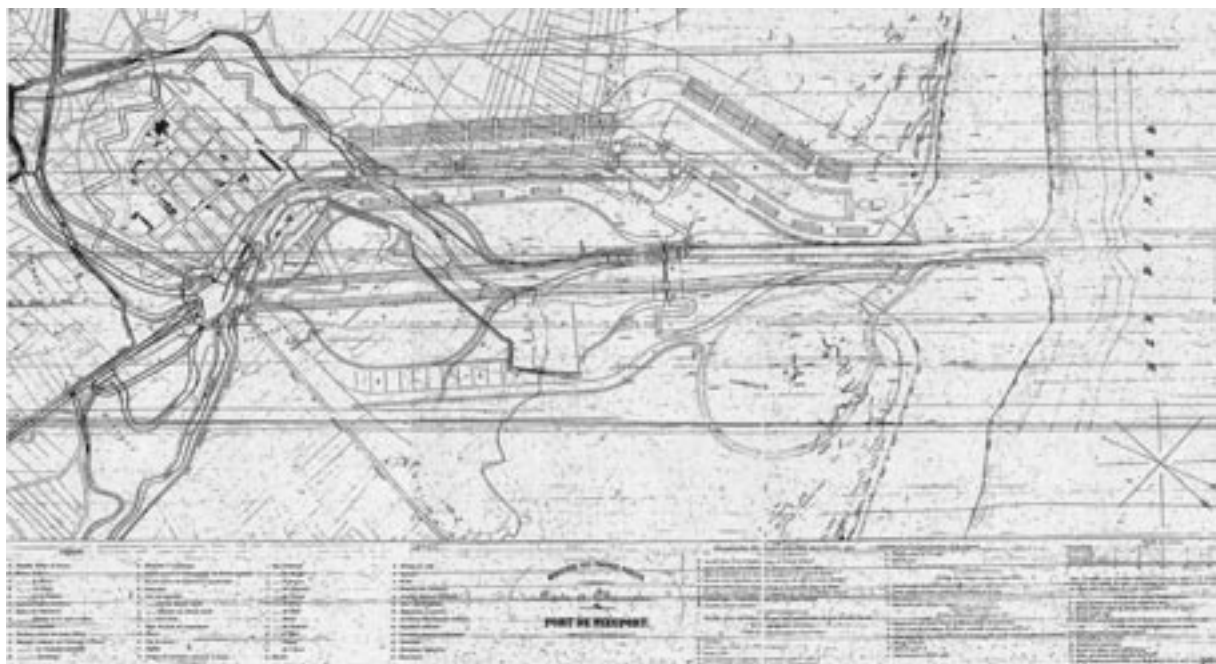
De vlotkom, die nu deel uitmaakt van de jachthaven, werd gegraven vanaf 1876 en in gebruik genomen in 1895. Dit dok

Nieuwpoort Route des Bains. [Callenaere et al. 2002]

Publiciteitskaart verzonden op 14 juli 1899. Het hotel, gebouwd in 1867, is één van de eerste van de badplaats. Op de achtergrond ziet men de stoomtrein, waarvan de spoorlijn in 1868 ingehuldigd werd. [Callenaere et al. 2002]

Eén van de plannen voor de 'grote doorsnee'. [Pons et Chaussées 1891]

De vlotkom. [Callenaere et al. 2002]

diende deels als handelshaven, deels als vissershaven. De vlotkom maakte deel uit van een veel groter ontwerp dat bekend stond als de 'grote doorsnee'. Hierbij zou de vlotkom worden doorgetrokken tot aan de achterhaven. Vanaf de achterhaven zou een nieuwe uitweg recht door het Hoornwerk naar de bocht tegen de schorre worden gegraven. De werken werden echter nooit uitgevoerd. Omstreeks de eeuwwisseling begonnen de verschillende infrastructuurwerken hun vruchten af te werpen en de haven kende een gunstige evolutie.

Hoewel de toeristische ontwikkeling een sturende invloed uitoefende op het kustlandschap, is daar op de foto nog relatief weinig van te merken. De Route des Bains is, wanneer men goed kijkt, te onderscheiden aan de hand van de bomenrij. Toch was dit maar een deel van de toeristische ontwikkeling. Op het eerste gezicht lijkt het te gaan om een traditioneel landschap met een molen en een kerktoeren in de verte en een natuurlijke vegetatie op de linkeroever. Een aantal gebouwen kaderde in de stedelijke ontwikkeling van Nieuwpoort-Stad na het slechten van de versterkingen en de uitbreiding van de haven. Door de aanleg van de vlotkom schoof de economische bedrijvigheid deels op naar het noorden. De bewoning volgde deze beweging.

Links op de foto is de havenontwikkeling rondom de vlotkom zichtbaar. Bij de opname was de vlotkom reeds negen jaar in gebruik en de bedrijvigheid goed ontwikkeld. Verschillende bedrijfsgebouwen en het begin van het staketsel zijn zichtbaar. De belangrijkste gebouwen op de foto zijn echter de grote Vierboete en het Vierboetershuis. De Steine of Grote Vierboete was de oudste bakstenen vuurtoren die ooit aan een Europese kust heeft gestaan. De Vierboete had een diameter van acht meter en rees dertig meter boven de grond.

De vuurtoren werd gemoderniseerd in 1858. Hierbij werd de top van de piramide afgebroken en de lantaarn van de Oost-endse vuurtoren werd erop geplaatst. Naast de vuurtoren werd op dat moment het vierboetershuis gebouwd. Het nieuwe havenlicht voldeed echter niet en in 1863 werd de lantaarn verwijderd en de top in de oorspronkelijke staat hersteld. In 1891 verloor de Grote Vierboete definitief zijn functie.

De foto is wat de stedelijke ontwikkeling in de regio betreft, representatief. De bewoning bevond zich nog voornamelijk in compacte kernen. Het buitengebied was hierdoor nog open, wat ook zichtbaar is op de foto. Jean Massart was één van de eersten die inzag dat bescherming nodig was. Hij omschreef de slikken en schorren op de rechteroever van de IJzer als het interessantste gebied van België en misschien wel in de hele wereld wat betreft flora van mariene alluviale gronden. Hij pleitte daarom ook voor het oprichten van een natuurreservaat, als antwoord op de vele bedreigingen. De foto werd om die reden genomen. Massart wou er via zijn publicaties voor zorgen dat de restanten bewaard bleven.

De slikken en schorren tussen Nieuwpoort-Stad en de kreek van Lombardsijde werden reeds korte tijd na het stichten van Nieuwpoort-Bad vernietigd, onder andere door de aanleg van oesterbanken en door kleiwinning. Om de luxueuze levensstijl van het elitaire toerisme te kunnen waarborgen waren grote

De Grote Vierboete in 1863, net voor hij in zijn oorspronkelijke staat werd hersteld. [Billiet 1982]

Begrazing op de schorren van Nieuwpoort. [Massart 1907]

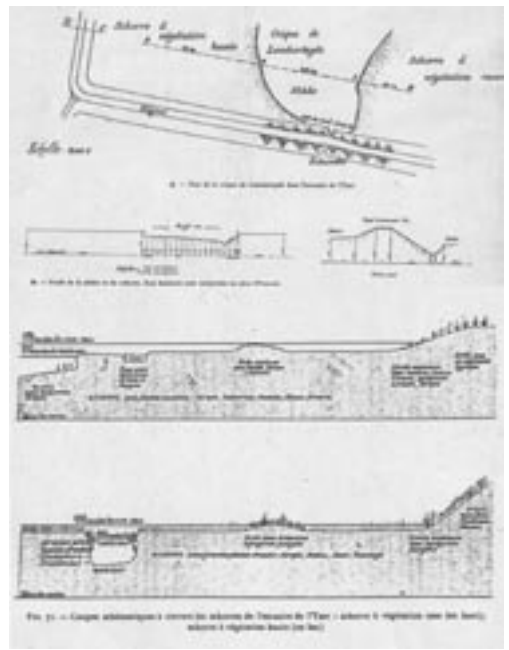
hoeveelheden oesters nodig. In Nieuwpoort werd de teelt van oesters dan ook een belangrijke bedrijvigheid. Korte tijd na het stichten van Nieuwpoort-Bad werd het hoornwerk ten noorden van de haven in concessie gegeven om een oesterbank aan te leggen. Wat verder stroomafwaarts werd later een tweede oester- en kreeftenpark aangelegd.

In 1904 bestond het grootste deel van het gefotografeerde landschap uit natuurlijke elementen, die echter toch intensief door de mens werden gebruikt. De korte vegetatie op de foto van Massart wijst op een sterke begrazing. De schorrenflora was erg geliefd door het vee en daardoor uitermate geschikt als weidegronde. De foto is representatief voor de regio. De slikken en schorren bedroegen ongeveer zestig tot zeventig hectare en vormden een belangrijk landschapstype. Massart fotografeerde een traditioneel landschap dat met de mid-deleeuwse Vierboete als belangrijk landschapselement eeuwenoud lijkt en dat gevormd werd door de ontwikkeling van de kustvlakte en de moeizame inpoldering van de IJzermonding. In 1904 was de ontwikkeling van de kustregio dus al een halve eeuw aan de gang. De infrastructuur was aangelegd, de grote structuren lagen vast en het landschap was klaar voor massatoerisme en economische ontwikkeling. Het open en traditioneel lijkende landschap aan de overkant van de IJzer werd doorsneden door een weg en een spoorlijn. Langs beide zijden, net buiten beeld, was er stedelijke ontwikkeling. Aan de ene kant begon Nieuwpoort-Bad stilaan stedelijke allures te krijgen, aan de andere kant was er een economische opwaardering van Nieuwpoort-Stad door het slopen van de wallen en het uitbreiden van de haven. Grootse plannen zoals de 'grote doorsnee' lagen klaar om van Nieuwpoort terug een belangrijke haven te maken aan de Belgische kust.

Het landschap op de foto was dus sterk bedreigd. De waardevolle, als graasweide gebruikte schorren werden steeds minder als landschappelijk of landbouwkundig gegeven gezien, maar kregen waarde binnen de economische bedrijvigheid en het toerisme. Massart zag echter wel het belang in van de IJzermonding en de kustregio als geheel en riep op tot het behoud ervan, voornamelijk vanwege het wetenschappelijk belang van slikken en schorren.

Het massatoerisme zet natuur en landschap onder druk

De beginjaren van de twintigste eeuw waren de laatste gloriejaren van het elitaire toerisme. De ontwikkeling van de badplaatsen zette zich verder en de Eerste Wereldoorlog sloot de Belle Époque van de bourgeoisie definitief af. Tijdens het interbellum werd het kusttoerisme gepopulariseerd. Sociale maatregelen zoals de wet op het betaald verlof speelden hierin een stimulerende rol, de verkeersstructuur verbeterde en het privé-autobezit nam toe. De luxueuze 'Grands Hôtels' beleefden steeds moeilijker tijden. Het mondaine feesten en flaneren werd vervangen door gezonde zon-, zee- en goede luchtvakanties. Er werden kinderhomes, preventoria en vakantiehuizen van politieke partijen en ziekenfondsen gebouwd en de eerste kampeerterrainen verschenen. Deze 'sociale fase' bracht een schaalvergroting met zich mee die zich aanvankelijk voorname-

Onderzoek van Massart in de IJzermonding. [Massart 1907]

[Charlier 14]

Situering van de opname van Charlier. [NGI 1982]

lijk op ruimtelijke wijze en dus ten koste van de natuurgebieden ontwikkelde.

De Tweede Wereldoorlog onderbrak de toeristische ontwikkeling opnieuw. Maar na het opruimen van het puin, kwam het massatoerisme opnieuw op gang. De vakantieganger was steeds minder afhankelijk van het openbaar vervoer. De spoorwegen verloren hun structurerende ontsluitende functie in de kuststrook en werden afgebouwd en de eigen auto vroeg om een verbeterde wegeninfrastructuur en veel parkeerruimte. In 1972-1976 werden de gewestplannen ingevoerd en vanaf dat moment moest men noodgedwongen meer aandacht besteden aan de andere belangen binnen de ruimte. Hoewel algemeen de aandacht voor natuur en landschap groter werd, ging de situatie op het terrein snel de andere kant op, vooral tijdens de euforische jaren zestig. De kuststrook werd een toonvoorbeeld van hoe het niet moest. Het grootste gedeelte van de duinen ging verloren door de onstuitbare expansie van het toerisme. Georges Charlier nam zijn foto op 28 juli 1980, meer dan driekwart eeuw na Massart. Op het eerste gezicht is het landschap niet erg veranderd sinds 1904. Het grootste deel van de foto wordt nog steeds ingenomen door de slikken en schorren van de kreek van Lombardsijde. Op de achtergrond zijn echter heel wat veranderingen te merken. De openheid van het landschap is afgenomen en de menselijke invloed heeft onmiskenbaar zijn intrede gedaan.

Nieuwpoort-Stad, dat na de oorlog enkel nog uit funderingen en plannen bestond, werd heropgebouwd tussen 1920 en 1925. Het concept ging uit van het behoud van de historische stadsplattegrond, de schaal en de karakteristieke gebouwen, gecombineerd met modernisering. Het interbellum was een periode in mineur. De 'grote doorsnee' werd in 1929 voor de laatste keer bovengehaald, maar nu definitief afgevoerd. Ondanks het herstel van de vlotkom had Nieuwpoort geen toekomst als handelshaven.

In Nieuwpoort-Bad werden de villa's van de Belle Époque geleidelijk aan vervangen. De heropbouw en de verdere uitbouw van de badplaats gebeurde ook daar met behoud van de oorspronkelijke stadsplattegrond. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog waren de gronden langs de Koninklijke Baan volledig bebouwd. Er werd ook gewerkt aan het voltooiën van de laterale verbindingen langs de kust. De tramlijn tussen De Panne en Knokke was vanaf 1928 volledig in werking. Dit was aanleiding om te ijveren voor een brug over de havengeul tussen Lombardsijde en Nieuwpoort-Bad. De realisatie ervan werd echter verhinderd door Nieuwpoort-Stad dat zich bedreigd en geïsoleerd voelde. De 'Route des Bains' tussen Nieuwpoort-Bad en Nieuwpoort-Stad werd opgenomen in het koninklijk traject en kreeg de naam Albert I-laan.

Na het opruimen van het puin uit de Tweede Wereldoorlog, begon pas voorgoed het massatoerisme. Belangrijk hierbij was de overheveling van Nieuwpoort-Bad, dat aanvankelijk administratief onder Oostduinkerke ressorteerde, naar Nieuwpoort-Stad in 1949. Een veranderde mobiliteit deed de spoorwegen verdwijnen. De laatste dieseltrein voor personenvervoer vertrok op 17 mei 1952 uit Nieuwpoort, het goederentransport ein-

Natuur en landschap

Natuur en landschap waren in 1904 onbelangrijke sectoren, een landschap was immers iets utilitairs, en werd niet beoordeeld op basis van esthetische of biologische waarden. Toch kwamen reeds vroeg de eerste stemmen op die hun bezorgdheid uitten voor het landschap, bijvoorbeeld bij de oprichting van de Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon te Antwerpen in 1908. In de Koninklijke Commissie voor Monumenten werd op 30 oktober 1911 voor het eerst het belang van het landschap onderkend, wat resulteerde in de stichting van de afdeling Landschappen in 1912. In zijn boek van 1912, *Pour la protection de la nature en Belgique*, beschrijft Massart een aantal ongerepte, dringend te beschermen gebieden, niet alleen omwille van hun esthetische, maar ook vanwege hun biologische of geologische waarde. Op 7 augustus 1931 werd de wet die toeliet landschappen te rangschikken, goedgekeurd. Ook de bezorgdheid voor het bedreigde duinlandschap nam snel toe. Het ongebreideld verkavelen, vervuilen en vernietigen van de duingebieden, werd in 1937 aan de kaak gesteld in S.O.S. *Pour la Défense de la Dune*. Na de Tweede Wereldoorlog werden stedenbouw en ruimtelijke ordening steeds belangrijker, ook op landschappelijk vlak. Een echt beleid kwam langzaam tot stand, met als hoogtepunten de wet op de ruimtelijke ordening en het in voege treden van de gewestplannen in de jaren zeventig. Geleidelijk aan werd de esthetiek als doorslaggevend argument voor de bescherming van landschappen, aangevuld met waardeoordelen gebaseerd op wetenschappelijke informatie.

Zicht op Nieuwpoort-Bad in mei 1917. [Billiau et al. 1992]

De Koninklijke Baan in Nieuwpoort. [Van Cauwenberghe 1970]

digde een jaar later. In 1965 werden de sporen tussen stad en bad opgebroken. De auto-infrastructuur daarentegen werd vernieuwd en verbreed. De vroegere Route des Bains was vanaf dat moment een verlichte, veertig meter brede betonbaan. Het dambordpatroon van de stadsuitbreiding werd verder uitgebouwd en ingevuld en vanaf 1960 werden nieuwe flatgebouwen opgetrokken. De verdichting en uitbreiding van de bebouwde omgeving gebeurden intensief en tezelfdertijd in de breedte en in de hoogte. [Praet 1969] Deze uitbreidingen met stedelijk karakter werden dikwijls als negatief ervaren. Ze werden al snel de moderne 'Atlantic Wall' genoemd.

Verder landinwaarts werd vanaf 1955 de villawijk Nieuwpoort-Duinen uit de grond gestampt, die steeds meer duingronden inpalmde. Het aanpalende westelijke duingebied van veertig hectare werd in 1978 beschermd en ontsnapte hiermee aan verdere verkaveling. Vanaf de jaren zeventig werden alternatieven voorgesteld voor de monotone appartementsblokken: steeds meer vakantie dorpen werden ingeplant op de gronden tussen Bad en Stad en ook het aantal kampeerterreinen nam sterk toe.

Nieuwpoort-Stad legde zich nog meer toe op het toerisme en groeide uit tot een klein regionaal verzorgingscentrum. De haveninfrastructuur, die tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw werd vernield, werd heropgebouwd. Vanaf de jaren zestig was het echter moeilijk om economisch gelijke tred te houden met Oostende en Zeebrugge. Hoewel de vismijn uit 1953 in 1971-1972 nog werd uitgebreid, was de geleidelijke inkrimping van de vloot al merkbaar. De visserij veranderde van een economische peiler tot een toeristische attractie met viswinkels en -restaurants.

Industriële bedrijven vestigden zich vanaf eind jaren zestig ten noorden van de havengeul. Er werden concrete plannen gemaakt voor de herinrichting van de linkeroever en de bebouwing tussen Nieuwpoort-Bad en Nieuwpoort-Stad. Het was de bedoeling om de twee stadsgedeeltes aan elkaar te koppelen. Er werd een stadsuitbreidingplan ontwikkeld in noordwestelijke richting met stadspark, sportcentrum, nieuwe wijken voor villa's en sociale woningbouw. De gronden ten noordoosten van de Koninklijke Baan en de Lenspolder ten westen van de kustbaan, de zogenaamde Jachthavenwijk, werden vrijgegeven. [Van Cauwenberghe 1970] De jachthaven was hét nieuwe economische element binnen de toeristische ontwikkeling. De eerste ontwikkelingen vonden plaats in de vlotkom die ondanks de uitdieping en aanpassingen in 1967 echter vlug te klein werd. In 1969 realiseerde men een eerste uitbreidingsfase op de rechteroever van de havengeul: de Noorderhaven. [Diriken 1988; Lox 2002] In 1979 werd ten slotte de Novus Portus, het getijdendok op de rechteroever, operationeel waardoor Nieuwpoort de grootste jachthaven van Noord-Europa werd.

Ten Anker, het gebouw op de foto van Charlier centraal in de achtergrond, is gelegen aan de Albert I-laan en werd in gebruik genomen op 11 oktober 1951. Tot 31 maart 1973 bevond er zich de kraaminrichting Maria's Moederschap. Na sluiting werd het ganse complex heringericht tot bejaardentehuis waarin de eerste bewoners hun intrek namen op 18 januari 1974. Groe-

De Atlantic Wall. [Diriken 1988]

De uitbreiding van de vismijn. [Van Cauwenberghe 1970]

nendijk, de watertoren, werd gebouwd in 1969 om de stijgende waterbehoefte te helpen opvangen. De openbare straatverlichting van de Koninklijke Baan dateert van de verbredingswerken in 1965-1967. Rechts op de foto zijn enkele relatief grote gebouwen te zien, de voorlopers van de intensieve uitbreiding van de appartementenzone die vooral plaatsvond vanaf de jaren negentig. Links ziet men de toeristische infrastructuur rondom de jachthaven. De caravan op de oever van de IJzer is een getuige van het massatoerisme in 1980.

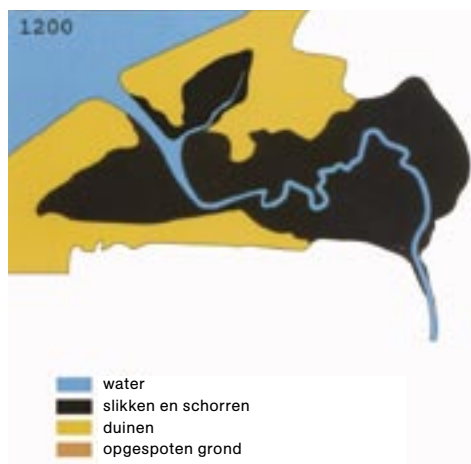
Op de foto is ook de evolutie van de jachthaven in de jaren zeventig terug te vinden. Zo maken de driehoekige paviljoentjes links op de foto deel uit van het clubhuis van de Koninklijke Yachtclub Nieuwpoort uit 1972. Tussen deze paviljoenen zijn de masten van de jachten in de vlotkom zichtbaar. De golfbreker en het staketsel links zijn onderdelen van de op dat moment gloednieuwe Novus Portus. In het bedrijfsgebouw op de achtergrond was van 1950 tot 1970 een sprotrokerij aanwezig, symbool voor de laatste levensadem van de visserij. Het meest kenmerkende havenelement, de Grote Vierboete, is uit het landschap verdwenen.

De foto is niet representatief voor de ontwikkelingen die reëel in de regio plaatsgrepen. De ruimtelijke impact van de woonuitbreiding was immers enorm. De rechteroever van de IJzermonding, ten noorden van de nieuwe jachthaven is één van de weinige plaatsen in de regio die gespaard bleven. Maar het beeld zou kunnen laten uitschijnen dat toerisme en natuur geïntegreerd waren. De linkeroever was, hoewel relatief onduidelijk op de foto, volledig ingenomen door bewoning en recreatieve infrastructuur.

De grote botanische en ornithologische waarde van de IJzermonding was reeds bij het begin van de twintigste eeuw bekend. Jean Massart aarzelde dan ook niet om de alluvia van de IJzer op te nemen in zijn lijst van prioritair op te richten natuurreservaten in België. [Massart 1907] De Eerste Wereldoorlog betekende echter een streep door zijn moderne ideeën. In 1904 waren er nog zestig tot zeventig hectare slikken en schorren rondom de IJzermonding, maar al snel werden grote stukken aangesneden. [Roothaert 1992; Decler 1986] In het gedeelte ten zuiden van de kreek van Lombardsijde werden steeds meer oesterputten aangelegd en vanaf 1907 werd een golfterrein aangelegd op de schorren ten noorden van de kreek. Deze werden omgeven met een dijk, waardoor zout water niet meer kon binnendringen, en de krek en geulen werden genivelleerd. De dijk bestond uit klei, afgestoken van de schorren. Het terrein werd continu besproeid met zoet water en enorme hoeveelheden kunstmest werden aangewend. Naast het eigenlijke golfterrein werden ook stukken schorre ingezet als kweekgronden voor gras, nodig voor de *green*. Ongeveer de helft van de schorren ten noorden van de kreek van Lombardsijde ging verloren.

De slag aan de IJzer van 18 tot 27 oktober 1914 hield de Duitse opmars tegen en leidde tot vier jaar stellingenoorlog rondom de IJzermonding.

Na de Eerste Wereldoorlog werd ook op de linkeroever een oesterpark aangelegd. Dit complex, dat bestond uit drie oes-

Evolutie van de slikken en schorren in de IJzermonding. [Naar: De Roo et al. 1995]

terbanken, werd in 1974 afgebroken waardoor een einde kwam aan de bedrijvigheid. Tijdens het interbellum werd ook klei afgegraven voor dijkverstevigingen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het natuurlijke landschap aanzienlijk geschonden door het verdedigings- en wegnnet en latere ontplofingskraters. Het strand en de duinen werden samen met de zeedijk opgenomen in de tussen 1941 en 1944 gebouwde Atlantic Wall. Aan de IJzermonding werd een drievoudige verdedigingslinie aangelegd, ondermeer met bunkers, mijnevelden en prikkeldraad. Voor camouflage-doeleinden werden graszoden van de schorren uitgestoken. Die schorre kromp na de oorlog verder in. In 1954 werd voor de Belgische zeemacht nabij de IJzermonding op de rechteroever een tijdok en een slipway voor kustmijnenvegers aangelegd. Maar ondanks de enorme landschappelijke impact, was de militaire haven relatief onbelangrijk binnen het havengebeuren. Om dijken te verstevigen werd geregeld klei afgestoken.

Verder werd de rechteroever van de kreek van Lombardsijde ingenomen door oesterputten en het befaamde Mosselkot. Het grootste oppervlakteverlies werd echter veroorzaakt door baggerwerken. In het begin van de jaren zestig werden de schorren opgespoten met slib uit de vaargeul, waardoor de ecologisch unieke contactzone tussen schor en duin verloren ging. Het was in deze periode dat de eerste initiatieven voor natuurbehoud in België gestalte kregen. In 1961, kon de vereniging van Belgische Natuur- en Vogelreservaten (BNVR) na lang lobbyen, de slikken langs de havengeul in gebruik nemen, samen met de kreek van Lombardsijde. De IJzermonding werd een reservaat op 20 december 1962.

Van 1965 tot 1968 werden door de BNVR naast het erkende reservaat nog enkele hectare private gronden gehuurd. [Goetghebeur 1976] Deze huur werd nadien overgenomen door de Rijksuniversiteit Gent, die de gronden tot september 1983 als biologisch station gebruikte. Er werden stageopleidingen gegeven en men deed er ecologisch, pedobiologisch en botanisch onderzoek. Ondanks de erkenning van het belang van de slikken en schorren werden bij de aanleg van de Novus Portus in de tweede helft van de jaren zeventig opnieuw uitgebreide opspuitingen uitgevoerd. De resten van de zuidelijke schorre, stroomopwaarts van de kreek van Lombardsijde verdwenen helemaal. Ook in het noorden ging het knaagwerk verder. Een strook van de schorre van ongeveer driehonderd meter lang, vlakbij de IJzer, werd omgeven door een zanddijk en met bagger opgehoogd.

Verschillende externe projecten bedreigden de overblijvende restanten slikken en schorren, waaronder de bouw van een kerncentrale, passend in het kernenergiedebat van de jaren zeventig. Binnen dit debat werden drie locaties langs de Belgische kust voorgesteld voor de uitbouw van de kernenergie, waaronder de IJzermonding. Vanaf 1974 laaide echter het maatschappelijke debat op. Vooral voor de verdediging van het kusttoerisme kwamen de burgemeesters in het verweer. [Vanholder et al. 1979] De tegenstanders haalden hun slag thuis en in 1976 werden de plannen opgeborgen. De slikken en schorren overleefden de slag en het reservaat van zes hectare slik-

Stellingenoorlog

Verschillende offensieven speelden zich af rondom de IJzermonding. Tot 10 juli 1917 was deze langs beide zijden in handen van de geallieerden. Op 10 juli ging de rechteroever verloren tijdens een Duits offensief. Verschillende loopgraven werden gegraven in het slikken- en schorrengebied en in de aanpalende duinen. Het hoornwerk, het overblijfsel van de Hollandse versterkingen, bevond zich in de voorste linies en werd volledig vernield. Enkel de perceelstructuur en de structuur van de belangrijkste waterlopen bleven bewaard tot de jaren zestig. De kreek van Lombardsijde, die tot 10 juli 1917 in handen was van de geallieerden, werd gebruikt om een gedeelte van het front onder water te zetten. Het Pietie Sas werd hiervoor bij vloed opengezet.

De linies aan de IJzermonding na juni 1917. [Massart 1919]

De IJzermonding anno 1958. [Natuur 2004]

De kreek van Lombardsijde. [De Roo et al. 1995]

Sterke vergrassing in de IJzermonding. [De Roo et al. 1995]

[Kempenaers 14]

Situering van de opname van Kempenaers. [GIS-Vlaanderen, IKONOS 2005]

ken en vier hectare schorren kreeg samen met het omringende ecologisch waardevol gebied de bestemming 'natuurreserveaat' op het gewestplan.

De zeemachtbasis was in de jaren zeventig enkel nog als zeevaartschool in gebruik. In 1980 werd voorgesteld de basis te verkopen waarbij het dok door het ministerie van Openbare Werken zou worden omgebouwd tot jachtdok.

Naast deze ruimtelijke projecten, die vooral het kwantitatieve aspect bepaalden, was ook de milieukwaliteit een belangrijk aandachtspunt. Vanaf de Tweede Wereldoorlog is in het IJzerbekken immers een graduele verslechtering van de waterkwaliteit waar te nemen. Aangezien nog geen sprake was van rioolwaterzuivering, kwam via de IJzer twee maal per dag sterk vervuild water de monding binnen. En bovendien werd het ongezuiverde afvalwater van de gemeenten Lombardsijde en Westende geloosd langs de kreek van Lombardsijde. Het gevolg was vooral een sterke eutrofiëring, een overdadige toename van de natuurlijke voedselrijkdom, met vergrassing van de schorre tot gevolg. Deze vergrassing werd nog versterkt door het uitblijven van een intensief beheer. Het vee, dat ten tijde van Massart de schorrevegetatie kort hield, was niet meer aanwezig.

Natuur en landschap maken nog altijd het grootste deel uit van de foto van Charlier. Toch is de situatie helemaal anders dan in 1904. Waar de kreek toen deel uitmaakte van een groter geheel van slikken en schorren, is ze nu bijna het enige overblijvende element. Langs de linkerkant wordt het natuurlijke deel begrensd door de jachthaveninfrastructuur. Aan de rechterkant

is het restant te zien van de mossel- en oesterkwekerij die gevestigd was op de rechteroever van de kreek. De bijhorende woning, het Mosselkot, valt net buiten beeld. De bunker, aan de monding van de kreek is ingericht als vogelkijkhut.

Een opvallend landschappelijk verlies was het verdwijnen van de grote Vierboete. In oktober 1914 werd deze gedynamiteerd door het Belgisch leger om te vermijden dat de Duitse artillerie de toren als oriëntatiepunt zou gebruiken. De restanten werden later gebruikt voor de aanleg van wegen. In de jaren vijftig verdwenen de laatste sporen onder opspuitingen. De ontwikkelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de aanleg van de militaire basis, zijn niet zichtbaar. Dit laat uitschijnen dat deze minder belangrijk waren, wat niet het geval was. De slikken en schorren waren reduceerd tot wat men ziet op de foto, en het aangrenzende duinengebied werd volledig ingenomen door militaire installaties.

Waar Massart voor pleitte in 1912 is nu werkelijkheid. De overblijvende slikken en schorren van de IJzermonding werden officieel beschermd als natuurreservaat. Op de foto is de slechte staat van het reservaat echter duidelijk merkbaar. De vergrassing van de schorren is zichtbaar en op de drooggevalen slikken ligt zwerfvuil, aangespoeld vanuit de havengeul. De kreek van Lombardside is een open riool.

De eerste tekenen van een grondig herstel

De toenemende milieuproblemen en de sterke achteruitgang van de natuurwaarden leidden tot een bewustwording. Men begreep dat er dringend iets moest gebeuren om een verdere aftakeling van milieu en natuur tegen te gaan. In de loop van de jaren tachtig en negentig leidde dit tot een beleid, zowel op internationaal (Ramsar, Conventie van Bonn), Europees (Vogelrichtlijn, habitatrichtlijn), nationaal als regionaal niveau (MINA-plan, Structuurplan Vlaanderen, het VEN, decreten op de ruimtelijke ordening, natuurdecreet, duinendecreet, enzovoort). Op het ogenblik dat Kempenaers zijn foto nam, begon dit beleid merkbaar te worden op het terrein: de negatieve trend was ten dele omgebogen, natuur en landschap waren volwaardige spelers op de ruimtelijke markt geworden. Toch gingen de versnippering en dedifferentiatie van de ruimte verder, zij het trager. In de kustregio werd dit ondermeer veroorzaakt door een sterke individualisering van de recreatie. Zon, zee en strand waren niet meer voldoende, luxueuze villa's moesten het beeld vervolledigen. In 2003 leek dankzij de recreatieve troeven van natuur en landschap een evenwicht in de maak.

De foto werd door Jan Kempenaers genomen in de herfst, op 18 oktober 2003, terwijl de foto's van Massart en Charlier in de zomer werden gemaakt. Op de foto zijn geen grote veranderingen waar te nemen. De openheid van het gefotografeerde landschap is verder afgenomen. De verstedelijking is duidelijk. De linkeroever van de IJzer tekent de scherpe begrenzing tussen 'traditioneel' en 'nieuw' landschap. In het slikken- en schorrengebied, op de voorgrond van de foto, lijkt de menselijke invloed afgenomen te zijn.

In de periode 1980-2004 ging de invulling van de plannen uit de voorgaande jaren verder. Het laatste deel van de jachtha-

De trots van Nieuwpoort. [De Roo et al 1995]

Het gewestplan met de geplande jachthavenuitbreiding.
[GIS-Vlaanderen]

venwijk werd verkaveld en het dambordpatroon van Nieuwpoort-Bad werd volledig opgevuld met hoogbouw. Kenmerkend voor de ontwikkeling van de jaren negentig en de eerste jaren van de eenentwintigste eeuw zijn de 'urban villa's' nabij de jachthaven in het gebied tussen de IJzer en de Albert I-laan. Door de residentiële ontwikkeling langs deze laan werd de verbinding tussen stad en bad verder geaccentueerd. In 2003 werd het gedeelte van de gronden voorzien voor bewoning grotendeels bebouwd. De jachthavenwijk was afgewerkt en in de strook langs de Albert I-laan was het voor de laatste vrije percelen enkel wachten op het begin van de werken. Gedurende de laatste twintig jaar was het belang van visserij en handel voor de Nieuwpoortse haven steeds verder afgenomen. In 2005 meerden nog slechts zes vissersschepen en drie vrachtschepen regelmatig aan. Ook de militaire activiteit viel volledig weg. Als grootste jachthaven van noordwest-Europa kwam Novus Portus, het gedeelte op de rechteroever ten zuiden van de kreek van Lombardsijde, samen met zijn jachthavengebonden bedrijvigheid en dienstensector, volop tot ontplooiing. Vooral vanaf de jaren negentig werd gesproken van uitbreiding. Het eerste actieplan was Flanders New Port 1 dat van de havengeul een toeristische trekpleister zou maken. Van een concrete uitwerking is echter niets in huis gekomen, met als gevolg ontgoocheling voor de jachtclubs en het stadsbestuur en nieuwe hoop voor de bedreigde landbouwers en bedrijven. Vanaf 2000 begon men te werken aan Flanders New Port 2. In eerste instantie zou de vlotkom worden uitgebreid, op lange termijn zou een nieuw jachtdok worden aangelegd op de rechteroever. Op de foto zijn twee urban villa's in aanbouw te zien, die deel uitmaken van de laatste residentiële ontwikkeling. Op het ogenblik van de opname was de uitbouw van de Albert I-laan nog net niet voltooid. Toch lagen voor de rest van de laan, tot voorbij het rust- en verzorgingstehuis Ten Anker, de plannen klaar en waren de appartementen voor het grootste deel reeds verkocht. Er is alleen nieuwbouw bijgekomen. Alle gebouwen die al aanwezig waren in 1980, zijn nog steeds aanwezig. Ten Anker werd uitgebreid. Langs de oever van de IJzermonding werd een wandel- en fietsroute aangelegd waarvan de openbare verlichting op de foto zichtbaar is. [Billiet 1982] De haveninfrastructuur op de foto is nauwelijks gewijzigd. Omdat de opname van Kempenaers in oktober plaatsvond, staan op de Kromme Hoek de plezierjachten aan wal. De stedelijke en toeristische ontwikkeling is nu ook duidelijk te zien. Toch krijgt men zoals bij de foto van Charlier een verkeerde indruk van het landschap. Het natuurgebied op de foto is een eiland in een verstedelijkte kustregio. Door de lagere horizon op de foto van Kempenaers, wordt de bewoning geaccentueerd. Tijdens deze laatste periode begon het tij in de IJzermonding te keren als gevolg van diverse ongecoördineerde initiatieven. De IJzermonding werd aangepakt in het kader van de natuurbescherming en het natuurherstel. In december 1980 werd het ecologisch waardevolle gedeelte (de kreek van Lombardsijde, de resterende strook slikken en schorren langs de IJzergeul

en de opgespoten terreinen, in totaal ongeveer vierendertig hectare) voorlopig gerangschikt als beschermd landschap. De definitieve rangschikking volgde in april 1981. Op hetzelfde moment werd ook gewerkt aan een biologische waarderingskaart, waarbij de slikken en schorren samen met het militaire domein als 'biologisch zeer waardevol', en een gedeelte van de opgespoten terreinen als 'biologisch waardevol' werden aangeduid.

In 1984 kreeg een deel van het gebied de status van RAMSAR-gebied en begon het Ministerie van de Vlaamse Regering met het opkopen van alle private enclaves om zo een natuurreservaat van ongeveer dertig hectare te creëren. In 1988 werden delen van de site aangewezen als Vogelrichtlijngebied en werden de RAMSAR-gebieden aangeduid als Europese ecologisch gevoelige zone. Vervolgens werd in 1994 het duindecreet van kracht en werd de hele site gerangschikt als beschermd landschap. In 1995 werd de bestemming van de voormalige marinebasis gewijzigd van gebied voor publieke doeleinden naar natuurgebied met wetenschappelijke waarde en werd een bijkomende bescherming opgelegd als Habitatrichtlijngebied. Ten slotte werd de site op 3 maart 1999 aangeduid als Vlaams Natuurreservaat.

Vanaf 1993, toen de marinebasis plots te koop werd aangeboden, werd in uitvoering van het Plan Zeehond grootschalig natuurherstel opgestart. De basis had op dat ogenblik geen bestemming op het gewestplan en men kon er alle kanten mee uit, zodat verschillende wilde plannen werden gemaakt, waaronder de bouw van een tweede Nieuwpoort-Bad, of de omvorming van de marinehaven tot jachthaven. De natuurverenigingen ijverden voor natuurherstel, wat uiteindelijk ook doorgang vond. In 1998 werd de basis overgedragen aan het Gewest en kon het herstelwerk beginnen.

Een gebied van ongeveer vijftig hectare natuurlijke duin-, slikken- en schorrenmilieus werd hersteld. De marinebasis werd afgebroken en de opgehoogde terreinen werden terug afgegraven.

Tijdens de eerste fase van de droge werken, van september 1999 tot januari 2000, werden de gebouwen, de betonnen wegen en de ondergrondse leidingen afgebroken. De tweede fase, van september 2000 tot maart 2001, omvatte de natte werken: verwijderen van betonnen pijlers en dwarsbalken en van de oeverversteviging. Ook werd een enorm bodemvolume afgegraven. Tijdens deze fase werd de oppervlakte slik, schor en duin vergroot tot een veelvoud van het voormalige restant, en kreeg de overgang tussen elk milieu terug zijn natuurlijk patroon. De derde fase bestond uit het afgraven van tweehonderdvijftigduizend kubieke meter baggerslib. Naast deze eigenlijke herstelmaatregelen werden ook de havendokken gesaneerd om een betere brakwaterkwaliteit te bekomen.

Het recreatieve karakter versterken was eveneens belangrijk. Het wandelpad werd heraangelegd en het laatste restant van de oester- en mosselkweek op de rechteroever van de kreek van Lombardsijde, het 'Mosselkot', werd met de grond gelijk gemaakt. Dit om plaats te maken voor een educatief amfitheater, waar men zal kunnen kennismaken met de fauna en

RAMSAR

Het Verdrag van Ramsar (Iran) behelst het behoud van watergebieden van internationale betekenis als verblijfplaats voor watervogels. De partijen bij het Verdrag van Ramsar zijn verplicht de watergebieden aan te wijzen die in aanmerking komen voor opname in een lijst. Een aantal criteria wordt door het Verdrag opgesomd voor aanwijzing van watergebieden, te weten hun internationale betekenis in ecologisch, botanisch, zoologisch, limnologisch of hydrologisch opzicht. Partijen hebben een verplichting om voor watergebieden hun plannen op zodanige wijze te formuleren dat het behoud en verstandig gebruik ('wise use') van dergelijke gebieden worden bevorderd. Ze dienen eveneens te bevorderen dat watergebieden en watervogels worden behouden door het stichten van natuurreservaten in gebieden, ongeacht of ze zijn opgenomen in de lijst bij het Verdrag.

Vogelrichtlijngebied

Het doel van de Vogelrichtlijn, uitgevaardigd door de Europese Gemeenschap in 1979, is de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het Europees grondgebied van de lidstaten te bevorderen. In uitvoering van deze richtlijn werd in Vlaanderen in 1988 een aantal Speciale Beschermingszones aangeduid. Deze gebieden werden aangewezen door het Instituut voor Natuurbehoud op basis van wetenschappelijke criteria. In totaal werden drieëntwintig gebieden aangeduid met een totale oppervlakte van 101.806 hectare. Twee categorieën werden onderscheiden: de integraal beschermde gebieden waarin alle habitats beschermd zijn en de niet-integraal beschermde, waarin slechts bepaalde habitats beschermd worden. Door aanpassingen die een gevolg zijn van de uitbreidingswerken in het havengebied van Antwerpen in 1998 en in de achterhaven van Zeebrugge in 2000, bedraagt de totale oppervlakte momenteel 97.745 hectare.

Habitatrichtlijngebied

Deze Europese richtlijn dateert van 21 mei 1992 en trad in werking in juni 1994. De richtlijn heeft tot doel de biodiversiteit in de lidstaten te behouden en wil de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna die hiervan deel uitmaken, in stand houden en herstellen. Eén van de maatregelen betreft de aanduiding van Speciale Beschermingszones. Natuurlijke habitats zijn in de richtlijn gedefinieerd als "land- of waterzones met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, en die zowel natuurlijk als half-natuurlijk kunnen zijn". De totale oppervlakte die door Vlaanderen in het kader van deze richtlijn momenteel bij de Europese Commissie is aangemeld bedraagt 101.891 hectare, verdeeld over achtendertig gebieden.

flora van het herstelde natuurgebied. Op 2 april 2003 werd het nieuwe natuurreservaat officieel geopend. De werken waren het meest ambitieuze natuurherstelproject dat tot nu toe in Vlaanderen werd uitgevoerd. Het landschap van de IJzermonding veranderde totaal. Sinds het begin van het project werden af en toe zeehonden gesignaleerd, een goede indicator voor het succes ervan.

Op de foto van 2003 lijkt het slikken- en schorrenlandschap op de voorgrond niet veranderd. De vegetatie is echter niet zo kort als in 1904, wat wijst op het ontbreken van intensieve begrazing. De vergrassing, die bij Charlier zo opmerkelijk was, is echter minder groot door een intensiever beheer. Toch kan het beoordelen van de vegetatie, enkel op basis van de foto, een verkeerd beeld opleveren omdat ze werd genomen in de herfst. Vanaf 1994 werd geen afvalwater meer geloosd via de kreek. Het zwerfvuil, bij Charlier zeer kenmerkend, is verdwenen. Het geëutrofiëerde IJzerwater blijft echter een probleem. De resten van de oesterput zijn verdwenen en door middel van natuurtechniek zijn de slikken en schorren hersteld. Het aandeel vegetatie op de linkeroever is gestegen, waardoor de openheid van het landschap is afgenomen.

Nieuwpoort-Bad breekt in deze periode definitief door, ook de gronden ten oosten van de Albert I-laan werden ingeschakeld in het recreatief-toeristisch gebeuren. Het is duidelijk dat vanaf het begin van de jaren tachtig de interesse voor het landschap is toegenomen, vooral vanuit de recreatiesector. Nieuwe evenwichten werden gezocht tussen de natuur, het unieke landschap, de diverse cultuurhistorische waarden en de steeds groeiende economische belangen binnen de kustregio.

Anno 2003 hebben ruimtelijke ordening, natuur en landschap hun rechtmatige plaats ingenomen: natuurlijke relictzones zijn geen restzones meer, maar worden erkend als een belangrijke troef binnen het toeristisch landschap. Of dat jaar een keerpunt is binnen de landschapsevolutie, valt moeilijk te zeggen. De resultaten van het natuurherstel en de wisselwerking met recreatie wijzen op een positieve evolutie en het begin van een andere omgang met landschap. Deze evolutie is echter nog te jong om te kunnen evalueren.

De IJzermonding anno 2004. [Natuur 2004]